

Прегледни рад

УДК: 338.483.12:7/8(497.11 Београд)

Културно историјско наслеђе градске општине Савски венац као основа за развој туризма

Влада Милић^{1*}

¹Студент докторских студија, Универзитет Привредна академија у Новом Саду,
Правни факултет за привреду и правосуђе

Сажетак: Да бисмо могли реално да сагледамо могућности развоја туризма у општини Савски венац у Београду, морамо анализирати потенцијале којима општина располаже, а који су неопходни да би се туризам, као веома битна и профитабилна привредна грана развијао. Поред развијене саобраћајне инфраструктуре и угоститељства, за развој туризма у старим градским језгрима од изузетне је важности културно-историјско наслеђе. У овом раду, покушаћемо да проценимо да ли и у којој мери културно-историјско наслеђе на територији градске општине Савски венац може да се посматра као покретач развоја туризма.

Кључне речи: културни туризам, културно наслеђе, Савски венац, Београд
JEL класификација: L83

Cultural and Historic Heritage of the Urban Municipality Savski venac as a Basis for Tourism Development

Abstract: For recognition of possibilities of development of cultural tourism in the Municipality of Savski venac in Belgrade, it is necessary to analyse available potentials as preconditions for development of tourism as a very important and profitable sector of the economy. Apart from well-developed transportation infrastructure network and catering industry, historic and cultural heritage is of primary importance for tourism development in old city centers. In this article, an attempt will be made to assess if and to what extent cultural and historic heritage of the Municipality of Savski venac could be considered as an impetus for tourism development.

Key words: cultural tourism, cultural heritage, Savski venac, Belgrade
JEL classification: L83

1. Увод

Реч туризам, настала је од француске речи „tour“, што значи путовање, екскурзија, обилазак. Дефиниција туризма коју су обликовали теоретичари W.Hunziker и K.Krapf, која је прихваћена уз мале допуне 1954. године од Међународног удружења научних и туристичких стручњака AIAEST (Association of Scientific Experts in Tourism) гласи „Туризам је скуп односа и појава које произлазе из

* vlada.milic@hotmail.com

путовања и боравка посетиоца неког места, ако се тим боравком не заснива стално пребивалиште и ако с таквим боравком није повезана никаква њихова привредна или пословна делатност“ (Планина и Михалич, 1997). Прво организовано путовање везано је за име Томаса Кука. Он је организовао превоз 570 туриста, који су 1841. године путовали да би учествовали на конгресу. Тада је први пут добијен попуст у цени групног путовања. За учеснике је обезбедио чај и свечану музику, а цена овог аранжмана по особи је износила један шилинг (Ingle, 1991).

Годишње, Београд посети око 600.000 туриста. Они се у Београду задржавају у просеку само два дана (Републички завод за статистику, 2012), што је валидан показатељ недовољне искоришћености могућности туризма као потенцијално профитабилне привредне гране.

Градска општина Савски венац је једна од општина у Србији и Београду која има богату културну туристичку понуду. Захваљујући изграђеној инфраструктури, сва културна добра су лако доступна јер је Савски венац централна градска општина и као таква је добро повезана свим видовима путничког транспорта (градски аутобуси и трамваји, бицикличке стазе, градска железница, улична инфраструктура).

Богато културно-историјско наслеђе, излаз на реку, смештајни капацитети и остали туристички потенцијали су нешто што ову општину издваја као посебну туристичку дестинацију. У наредним редовима пробаћемо да покажемо какви су и колики културно историјски туристички садржаји општине Савски венац и да укажемо на значај организовања посебне туристичке организације која би се бавила очувањем и унапређењем туристичке понуде, засноване првенствено на културно историјском наслеђу територије ове општине.

2. Старо језгро градске општине Савски венац

Општина Савски венац је једна од 17 градских општина у Београду. То је централна градска општина која заузима површину од скоро 1.600 хектара. Непосредно после Другог светског рата, на територији општине налазили су се III и VII градски рејон. У времену од 1952. до 1957. године, територију општине чине три некадашње општине: Топчидерско Брдо, Савски венац и Западни Врачар, да би 1957. године била основана општина Савски венац онаква какву данас знамо. Сваки путник који иде из једног дела Београда у други, то мора учинити преко Савског венца. Занимљиво је да се пет од шест мостова који спајају Београд и Нови Београд (Стари и Нови железнички мост, Газела, Бранков и Стари савски мост) налазе на Савском венцу. Општина је добила назив по томе што се попут венца сместила уз саму обалу реке Саве. Општина Савски венац је једна од најстаријих у Београду (Градска општина Савски венац, 2011).

Много тога се први пут у Београду појавило баш на територији општине Савски венац до краја 19. века:

- „Савамата“ је прво урбано насеље које се развијало ван зидина калемегданске тврђаве. Основано је око 1830. године.
- Још од времена кнеза Милоша, на територији општине Савски венац су се формирала прва урбана језгра, резиденцијални објекти, од Милошевог конака на Топчидеру, Старог и Белог двора, па све до данашњих тридесетак амбасада.
- На Савском венцу су осниване прве радње, кафане, пијаца, позориште.
- Основане су прве пиваре, међу којима и Велика пивара у којој су се одржавале и позоришне представе и заседала Народна Скупштина.

- Изграђена је прва приватна зграда у Гаврила Принципа 15, тада Пиварској улици.
- Отворен је први варијете у Србији, у Манаковој кући.
- У савамалском хотелу „Босна“ отворена је 1895. године Београдска берза, чиме је савска чаршија постала најважнији чинилац у трговачком свету ондашње Србије.
- Отворене су прве банке: „Прва српска банка“, Управа фондова“, „Београдски кредитни завод“, „Београдска задруга“.
- Отворена је 1836. године прва болница: „Солдачки шпитал“ у Савамали.
- Прорадила је прва трамвајска линија Калемегдан-Славија.
- Дошло је до првог организованог окупљања грађана, на прослави педесет година од Другог српског устанка, у Топчидеру, 23. маја 1865. године.
- На Топчидерском друму, почео је да ради први парни млин у Србији.
- Отворена је Прва српска парна пивара Ђорђа Вајферта, у Београду, 1872. Године.
- Појавило се прво дивље насеље у Београду, Јатаган мала.
- Хуго Були је подигао прво фудбалско игралиште у Србији, у Делиградској улици, 1898. године.
- У Карађорђевој парку, почела је са радом прва астрономска и метеоролошка станица 1887. године.
- Изграђен је 1884. године први мост, данас познат као стари железнички мост.

3. Туристичка тражња на територији градске општине Савски венац

Број туриста који посете општину Савски венац 13 пута је мањи од броја који посети Србију и скоро четири пута мањи од броја који посети Београд. Такође у односу на Републику Србију, на територији општине Савски венац остварује се скоро 30 пута мање ноћења, док се у односу на Београд, на територији општине остварује скоро 6 пута мање ноћења (Табела 1).

Табела 1: Упоредни преглед туристичке посете, 2011.

	Туристи			Ноћења туриста			Просечан број (ноћења/туриста)	
	свега	домаћи	страни	свега	домаћи	страни	домаћи	страни
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	2068610	1304443	764167	6644738	5001684	1643054	3,8	2,2
Град Београд	619124	178777	440347	1337199	466227	870972	2,6	2,0
Барајево	181	153	28	195	161	34	1,1	1,2
Вождовац	58228	16750	41478	144859	69445	75414	4,1	1,8
Врачар	68952	13392	55560	132948	19771	113177	1,5	2,0
Гроцка	771	267	504	1343	344	9991	1,3	2,0

Звездара	3261	863	2398	22916	1629	21287	1,9	8,9
Земун	21736	5256	16480	36744	7969	28775	1,5	1,7
Лазаревац	414	292	122	996	749	247	2,6	2,0
Младеновац	7674	7020	654	148210	146784	1426	20,9	2,2
Нови Београд	126685	15042	111643	250042	26584	223458	1,8	2,0
Обреновац	4390	2353	2037	9903	4723	5180	2,0	2,5
Палилула	30777	4438	26339	63296	9255	54041	2,1	2,1
Раковица	13203	6868	6335	42065	30147	11918	4,4	1,9
Савски венац	157105	82173	74932	228353	105542	122811	1,3	1,6
Сопот	2569	2073	496	5511	4546	965	2,2	1,9
Стари Град	107275	17533	89742	216361	28953	187408	1,7	2,1
Сурчин	-	-	-	-	-	-	-	-
Чукарица	15903	4304	11599	33457	9625	23832	2,2	2,1

Извор: (Републички завод за статистику, 2012.)

Мада Савски венац заузима прво место по броју туриста као и по броју ноћења у односу на остале београдске општине, морамо да приметимо да је 1,4 ноћења по туристи, занемарљиво мали број ноћења за општину у односу на могућности туристичке понуде. Наиме, градска општина Савски венац, на својој територији, располаже великим по броју и разноликим по садржају туристичким потенцијалима. На територији општине се налази 25 хотела и хостела и сматрамо да је тај број довољан да задовољи туристичку тражњу. Поред тога, на територији општине налази се и око 50 угоститељских објеката. Међу најпознатијим угоститељским објектима, који имају своју историјску и музејску вредност, налазе се „Господарска механа“ из 1820. године и „Царева ћуприја“ из 1846. године.

4. Културно историјско наслеђе као елемент туристичке понуде градске општине Савски венац

Специфичност положаја централне градске општине, омогућава Савском венцу да се у туристичкој понуди ослони у значајној мери на културни туризам. На територији општине Савски венац постоји довољан број смештајних капацитета, па би ова општина могла да постане база туристима за културно историјски обилазак Београда.

Културни туризам подразумева посете особа ван домаће заједнице које су мотивисане потпуно или делимично интересовањем за историјску, уметничку, научну или „lifestyle/heritage“ (животни стил/наслеђе) понуду локалне заједнице, региона, групе или институције (Хацић, 2005).

Онима који су заинтересовани за овај вид туризма, општина Савски венац може да понуди низ културних добара (Табела 2).

Табела 2: Културна добра на територији градске општине Савски венац

Културна добра од изузетног значаја

Споменици културе:	Илегална партијска штампарија, Бањички венац 12; Конак кнеза Милоша, Топчидер 2; Музеј 4. јула, Булевар кнеза Александра Карађорђевића 10
Просторне културно историјске целине	Топчидер

Културна добра од великог значаја

Споменици културе:	Београдска задруга, Карађорђева 48; Докторова кула, Кнеза Милоша 103; Манаква кућа, угао Г. Принципа 7 и Краљевића Марка 12; Зграда Официрске задруге, Масарикова 4; Зграда Прве српске опсерваторије, Булевар ослобођења 8; Железничка станица, Савски трг 1
---------------------------	--

Културна добра

Споменици културе:	Абацијске куће, Краљице Наталије 8,10 и 12; Амам Кнеза Милоша, Адмирала Гепрата 14; Црквени конак у Топчидеру; Дом сиротне деце, Светозара Марковића 72; Хотел „Бристол“; Касарна VII пука, Немањина 15; Крст са Мале пијаце, парк између Карађорђевог, Светониколског трга и Земунског пута; Кућа Бранислава Нушића, Шекспирова 1; Кућа доктора Александра Белића, Августа Цесарца 30; Кућа доктора Арчибалда Рајса, Булевар војводе Мишића 73; Кућа Драгољуба Гошића, Војводе Дојчина 7; Кућа Исидоре Секулић, Васе Пелагића 70; Кућа краља Петра I Карађорђевића, Васе Пелагића 40; Кућа породице Најдановић, Гаврила Принципа 35; Кућа породице Поповић-Предић, Пушкинова 21; Кућа породице Вељковић, Бирчанинова 21; Кућа Вукићевића, Катићева 2; Музеј Томе Росандића, Козјачка 30; Обелиск у Топчидерском парку; Официрски дом, Краља Милана 48; Палата Министарства финансија Краљевине Југославије, Кнеза Милоша 22; Палата Министарства шума и руда и Министарства пољопривреде и вода, Кнеза Милоша 24-26; Парни млин, Булевар војводе Мишића 15; Породична кућа Николе Несторовића, Кнеза Милоша 40;
---------------------------	--

	Скулптура Жетелица и Споменик Арчибалду Рајсу, оба у Топчидерском парку; Споменик Васи Пелагићу, Парк код Старе опсерваторије између Катићеве и Булеvara ослобођења; Топчидерска црква, Војводе Путника 11; Унивезитетска дечја клиника у Тиршовој; Вазнесењска црква, Адмирала Гепрата 19; Вила Душана Томића, Ужичка 8; Вила Олге Мос, Толстојева 29; Војна болница на Врачару, Пастерова 2; Вучина кућа на Сави, Карађорђева 61-61а; Заоставштина Драгомира Глишића, Биничког 4; Зграда Државне штампарије, Булевар војводе Мишића 17; Зграда Генералштаба; Зграда Мањежа, Краља Милана 50; Шкаркина вила, Делиградска 13; Манастир Ваведење Пресвете Богородице, Василија Гаћеше 2; Црква Св. Архангела Гаврила, Хумска 26; Зграде Генералштаба Војске Србије и Црне Горе и Министарства одбране у Београду, Кнеза Милоша 33-41; Зграда Соколског дома „Матица“, Делиградска 27; Зграда Архива Југославије, Васе Пелагића 33; Кућа трговца Душана Лазића, Булевар кнеза Александра Карађорђевића 47; Вила Стевке Милићеве, Ужичка 54; Зграда Министарства саобраћаја, Немањина 6; Хала 1 Београдског сајма; Дворски комплекс на Дедињу
Археолошка налазишта	Антички Сингидунум

Добра која уживају претходну заштиту

Објекти градске архитектуре:	Војна академија, Бирчанинова 5а; Вапина фабрика хартије, Булевар Војводе Мишића 10-12; Кућа Јована Илкића, Милоша Поцерца 32; Кућа породице Бајлони, Кнеза Милоша 68; Министарство социјалне политике и народног здравља, Кнеза Милоша 101; Зграда социјалног осигурања, Немањина 30; Зграда државног савета и главне контроле, Кнеза Милоша 20; Вила адвоката Милорада Дивјака, Булевар кнеза Александра Карађорђевића 27; Вила глумице Марице Поповић, Сењачка 35; Вила у Темишварској 2;
-------------------------------------	--

	<p>Вила Раде Петровића, Симићева 6; Вила Стевана Карамате, М. Глишића 1; Вила Лазића и Митровића, М. Глишића 4; Кућа Манојла Маше Димића, Пушкинова 9; Вила Рајх, Сање Живановић 2а; Окретница, ложионица и водоторањ Железничке станице, Савска улица; Државна маркарница, Булевар војводе Мишића 43, Руска, Виктора Игоа 2-6; Кућа Ђорђа Вајферта, Булевар војводе Путника 5; Фабрика фармацеутских производа „Срболек“, Сарајевска 82-84; Ковница, Булевар војводе Мишића 45; Палата Београд, Краља Милана 38, Масарикова 5; Пилони Моста краља Александра И – Пилон 1, Савски кеј; Пилон 4, Карађорђева 13; Пилон 5, Црногорска 12 – који још припадају територијама општина Нови Београд и Стари град</p>
Јавни споменици и спомен обележја:	<p>Чесма Краља Александра У Лисичијем Потоку; Споменик Франше Д'епереу, аутор Риста Стијовић</p>
Целине	
Стари Београд (обухвата општине Стари Град, Врачар, Савски венац, Палилула, Звездара)	<p>границе: Булевар Франше д' Епереа, обале Саве, обале Дунава, улице Дунавски кеј, Дунавска, Кнежополска, Ђуре Ђаковића, Цвијићева, Деспота Стефана, Стеријиним, Митрополита Петра, Здравка Челара, Старине Новака, 27. марта, Булевар краља Александра, Голсвордијева, Баба Вишњина, Макензијева, Катанићева, Боре Станковића, Браничевска, Интернационалних бригада, укључујући и парцеле непарне стране улице, Максима Горког, Јужни булевар, Бокељска</p>
Сењак, Топчидерско брдо и Дедиње	<p>границе: Булевар војводе Мишића, границом просторне целине Топчидер, Бањичких жртава, Пушкинова, Жупана Часлава, Мила Милуновића, северном границом просторне целине Топчидер до Теодора Драјзера, Теодора Драјзера, Булевар кнеза Александра Карађорђевића, Михајла Аврамовића, Крупањска, Шолина, Младена Стојановића, преко улице Незнаог јунака, границом парцеле у правцу улице Младена Стојановића до Хероја Милана Тепића, Хероја Милана Тепића, Љутице Богдана, Пуковника Баџића, Симе Луке Лазића, Ружићева, Маглајска, Булевар кнеза Александра Карађорђевића, траса железничке пруге, Васе Пелагића, Сењачка, Војислава Вучковића, Лазе Симића, Руска, Виктора Игоа, Булевар војводе Мишића</p>

Извор: (Завод за заштиту споменика културе Града Београда, 2013)

Посебан елемент културно историјске туристичке понуде општине Савски венац представља чињеница да су на овој територији забележени почети развоја

различитих спортских дисциплина у Србији, због чега се ова општина сматра колевком српског и београдског спорта (Антонић, 2009).

- Прва витешка такмичења одржана су на Топчидеру 1865. године.
- Прва атлетска, бицикличка и ходачка надметања, била су на истом месту, у оквиру квалификација за Олимпијске игре у Стокхолму 1912. године.
- Прву игру са лоптом одиграли су чланови Гимнастичарског друштва „Соко“ са Савског венца, давне 1896. године, када се у Србији појавила и прва фудбалска лопта.
- Прва рукометна утакмица (велики рукомет) одиграна је на Савском венцу на Стадиону ЈНА, 29. јуна 1947. године. Први основани рукометни клубови у Београду били су РК Партизан, РК Црвена звезда и РК Железничар, сви са Савског венца.
- Године 1926, основан је Спортски боб клуб „Београд“, који је у исто време оформио и пливачку секцију и подигао пливалиште на Сави. Убрзо је формиран и „ВК Север“, од кога је касније настао пливачки и ватерполо клуб „Црвена звезда“.
- Почети кошаркашког спорта у Србији везани су, такође, за Савски венац. Наиме, први који су имали прилику да заиграју ову игру, 1936. године, били су ученици Гимназије „Краљ Александар“ (данас Војна гимназија), а убрзо су се са овим спортом упознали ученици Соколског дома „Матица“ (данас „Стари ДИФ“). Средњошколско првенство у кошарци, одиграно је 1939. године у делу тадашњег игралишта „СК Југославија“ (данас стадион Фк Црвена звезда).
- На Савском венцу се налазе и два највећа стадиона на овим просторима. Стадион Црвене звезде и Партизана. Треба свакако поменути и музеј ФК Црвена звезда који се налази на самом стадиону. Пре Другог светског рата, рата, на месту данашњих стадиона (Црвене звезде и Партизана) била су игралишта БАСК и Велике Србије (касније мења назив у ФК Југославија)

За развој културног туризма на територији општине Савски венац од изузетног значаја су и сакрална здања. У том смислу, храмови, цркве и капеле различитих вероисповести чине основу религијског туризма ове општине. Религијски туризам је скуп односа и услужних активности којима се задовољавају претежно духовне, али и културне и социјалне потребе верника које произилазе из њиховог религијског опредељења (Пивац, 2013). На Савском венцу се налазе следећи верски објекти:

- Храм Светог Мученика Трифуна
- Црква Светог Архангела Гаврила
- Храм Ваведења Пресвете Богородице из 1935.
- Црква Светог Вазнесења (Вазнесењска црква) из 1862.
- Црква Светих Апостола Петра и Павла (Топчидерска црква)
- Капела Светих Врачева Козме и Дамјана
- Англиканска Црква Свете Марије.

Нови вид културног туризма који би сигурно привукао велики број људи на речни појас општине Савски венац је подводна археологија. Београд није још увек прихватио овај вид туризма мада лежи на две реке. Такође ни у Савском венцу који лежи на реци Сави, се по овом питању није ништа урадило. Ово пре свега због тога што у Србији, не постоји институција која је кадровски и технички оспособљена да се бави истраживањем и заштитом подводних археолошких локалитета. Речно корито Саве крије велики број бродова који су потонули како у ратовима око Београда тако и у миру, од античког доба до недавне прошлости.

5. Закључак

Из свега изложеног може се закључити да на територији општине Савски венац постоји огроман потенцијал културног туризма који до сада није довољно искоришћен. Град Београд и Туристичка организација Београда баве се промоцијом туризма главног града, али без специфичног акцента на туризам Савског венца као београдског културно историјског језгра. Основни разлог за то је свакако недовољно познавање културно-историјског туристичког потенцијала који постоји на територији ове општине и недостатак квалитетног, образованог кадра који може да изнесе промоцију општине Савски венац као туристичке дестинације. Због тога су запостављени туристички потенцијали општине, ослоњени на културно историјско наслеђе, па се пропушта велика развојна шанса од које би користи имали како општина тако и њени грађани.

Основни проблем је у томе што у општини не постоји организација која би се бавила развојем туризма. Схватајући значај туристичке промоције локалних заједница, неке београдске општине, на пример, Сурчин и Младеновац, већ су основале своје туристичке организације. Такав је случај и са многим градским општинама у Србији, као што су, на пример, Ивањица и Вршац.

За промоцију културног туризма на територији општине Савски венац свакако је од приоритетног значаја оснивање туристичке организације у којој ће бити запослени квалификовани стручњаци. На тај начин би се спасле од пропадања националне вредности попут кафане „Златна моруна“, изграђене крајем 19. века, или један од најлепших српских бродова „Драгор“. Ова луксузна дворска јахта изграђена је у Регенсбургу 1928. године, а градња је коштала 1,5 милиона златних марака.

Задаци туристичке организације били би и уређење савског шеталишта што би подразумевало селидбу гробља бродова које са налази између моста Газела и Савског (трамвајског) моста, отварање марине за домаћа и страна пловила, отварање пумпе за гориво на реци чиме би се хиљадама власника чамаца и јахти значајно олакшао боравак на реци, уређење обале типским сплавовима на којима би се пренео део друштвеног живота из центра града. Сплавови би могли да буду оно на шта смо већ навикли: кафићи, посластичарнице, рибљи и национални ресторани, али и уметничке галерије и атељеи.

Литература

1. Антонић, Д. (2009). *Почеци спорта у Србији а на Савском венцу*. Београд: градска општина Савски Венац.
2. Вуконић, Б. (2001). *Рјечник туризма*. Загреб: Масмедиа.
3. Градска општина Савски венац. (2011). *Стратешки план развоја градске општине Савски венац 2011-2015*. Београд.

4. Градска општина Савски венац. (2013). *О нама*. преузето 14. новембра 2013, са <http://www.savskivenac.rs/start.php>
5. Завод за заштиту споменика културе Града Београда. (2013). *Културна добра градске општине Савски венац*. Београд.
6. Ingle, R. (1991). *Thomas Cook of Leicester*, Bangor: Headstart History.
7. Инфотоурс. (2013). *Општина Савски венац*. Београд.
8. Пивац, Т. (2013). *Религијски туризам*. Департман за географију, туризам и хотелијерство, Природно математички факултет, Нови Сад.
9. Планина, Ј. и Михалич, Т. (1997). *Економика Туризма*. Љубљана: Економски факултет.
10. Републички завод за статистику. (2012). *Општине и региони у РС*. Београд.
11. Хацић, О. (2005). *Културни туризам*. Нови Сад: Природно-математички факултет, Департман за географију, туризам и хотелијерство.

Примљено: 08.10.2013. Враћено на дораду 29.11.2013. Прихваћено: 25.02.2014.